

Michał Głuszkowski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3353-2671>

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń, Polska)

**Recenzja: Janusz Jewdokimow, *Opowieść ze skraju Puszczy Augustowskiej*,
Białobrzegi 2024, ss. 155**

**Review: Janusz Jewdokimow, *Opowieść ze skraju Puszczy Augustowskiej*,
Białobrzegi 2024, pp. 155**

Streszczenie: Janusz Jewdokimow, były prezes Naczelnej Rady Staroobrzędowców w Polsce, aktywny działacz społeczny, jest także autorem publikacji dotyczących polskiego starowierstwa. Książka przedstawia historię, kulturę i obyczajowość tej niewielkiej, ale barwnej mniejszości z innej perspektywy: nie historyczno-naukowej, ale z pozycji insidera, przy wykorzystaniu wspomnień i rozmów z przedstawicielami wspólnoty.

Słowa kluczowe: staroobrzędowcy, pamięć społeczna, tożsamość, wspomnienia, mniejszość

Summary: Janusz Jewdokimow, former president of the Supreme Council of Old Believers in Poland and an active social activist, is also the author of publications on Polish Old Believers. The book presents the history, culture, and customs of this small but vibrant minority from a different perspective: not a scholarly-historical one, but an insider's point of view, drawing on recollections and interviews with community representatives.

Key words: Old Believers, social memory, identity, memories, minority

Opowieści ze skraju Puszczy Augustowskiej to kolejna już publikacja Janusza Jewdokimowa. Jego poprzednia książka dotyczyła miejsc związanych ze staroobrzędowcami w północno-wschodniej Polsce i miała charakter przewodnika historyczno-geograficznego (Jewdokimow 2022¹). Autor był prezesem Naczelnej Rady Staroobrzędowców w Polsce, ale po zakończeniu sprawowania tej funkcji jego zainteresowanie i czynne zaangażowanie w sprawy społeczności starowierskiej nie ustało, czego owocem była m.in. animacja i organizacja dokumentacji oraz konserwacji staroobrzędowych nekropolii w naszym kraju.

Wyrazem systematycznego i opartego zarówno na opracowaniach naukowych, jak i danych archiwalnych zainteresowania dziejami staroobrzędowców był już artykuł J. Jewdokimowa ukazujący współczesną sytuację tej mniejszości etnokonfesjonalnej w kontekście wielowiekowych dysput religijnych (Jewdokimow 2023). Religia i obrzędowość to istotne aspekty funkcjonowania starowierców w polskim, ale również prawosławnym sąsiedztwie, a także podstawowy element składowy ich tożsamości (por. Głuszkowski 2015). I właśnie od odniesienia do tożsamości religijnej i narodowej rozpoczął swoje *Opowieści* Autor: „Tylko

¹ Książka została dokładniej omówiona w poprzednim numerze „Emigrantologii Słowian” (zob. Głuszkowski 2022).

głupiec przypisuje drugiemu człowiekowi jego narodowość na podstawie wyznawanej przez niego religii”. To jego własne słowa, z których uczynił swoje motto dla książki. Świadczy to o wadze problemu, z jakim starowiercy zmagają się od dawna. Ich przodkowie pojawili się w Rzeczypospolitej już pod koniec XVII w., czyli wkrótce po schizmie w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, do której doszło w wyniku braku akceptacji reform patriarchy Nikona (1652–56 r.) przez znaczną część wiernych. Mimo tak długiej historii na ziemiach polskich, ze względu na swój język – środkowowielkoruską gwarę, a także pochodzenie i zachowane tradycje byli niejednokrotnie przez otoczenie kategoryzowani jako Rosjanie, natomiast przez samych Rosjan, ze względu na miejsce zamieszkania i obywatelstwo są postrzegani jako Polacy, co J. Jewdokimow rozwinął w jednym z rozdziałów, zatytułowanym „Ruscy wśród Polaków, Polacy wśród ruskich – u siebie czy nie u siebie”. Autor nie dostarcza prostej odpowiedzi na to pytanie, bo jej po prostu nie ma, ale czytelnik ma możliwość wyrobienia sobie własnego zdania na podstawie komentarza opartego na opracowaniach historycznych, ale przede wszystkim przykładów i cytatów z wypowiedzi przedstawicieli starowierskiej społeczności, co pozwala na poznanie ich perspektywy.

W tym, a także w innych rozdziałach, J. Jewdokimow w znacznej mierze bazuje na swojej wiedzy i doświadczeniu czynnego uczestnika życia społecznego wspólnoty, ale posiłkuje się historiami opowiadanymi przez swoich krewnych, sąsiadów i znajomych, którzy odpowiadali na jego pytania dotyczące wydarzeń, w których z racji wieku nie mógł brać udziału. Mamy tu więc do czynienia z uzupełnieniem bezpośredniej pamięci zbiorowej – pośrednią, w postaci wspomnień naocznych świadków II wojny światowej lub obrzędowości cyklu życia (chrzcin, wesel, pogrzebów) sprzed kilkudziesięciu lat, opowiedzianych Autorowi podczas pracy nad książką lub zapamiętanych z dzieciństwa.

Treść podzielona jest na 15 rozdziałów, krótki wstęp i zakończenie oraz wykaz źródeł. J. Jewdokimow starał się w krótkich opowieściach – bo tak zgodnie z tytułem należałoby nazwać poszczególne fragmenty – przedstawić odbiorcy zarówno ze wspólnoty, jak i spoza niej, istotę starowierstwa, najważniejsze zdarzenia z trudnej historii i relacjach z otoczeniem, ukazać znaczenie wiary i tradycji w życiu codziennym, a także wspomnieć o pamięci o przodkach, dzięki której ta niewielka mniejszość zachowuje swoją ciągłość przez kilka stuleci. Nad wykazem źródeł warto się zatrzymać, bo baza materiałowa jest wielką zaletą tej publikacji i świadczy o pracy włożonej przez Autora w jej przygotowanie. W kolejnych rozdziałach możemy znaleźć fotokopie dokumentów archiwalnych i osobistych, mapy historyczne i opracowane samodzielnie, wspomnienia własne i rozbudowane opowieści pochodzące z wywiadów. Dzięki bliskim relacjom z rozmówcami, J. Jewdokimow mógł dotrzeć do informacji dotychczas nieomawianych w pracach naukowych lub rzucić na nie nowe światło. Przykładem może być chociażby rozdział poświęcony szkolnictwu i zachowaniu odrębności religijnej staroobrzędowców, w którym znalazł się szczegółowy opis szkół, do których młodzi starowiercy uczęszczali w XX w., a dane archiwalne zostały zilustrowane obszernym wywiadem z byłą kierowniczką szkoły w Gabowych Grądach.

Tematyka samej książki w dużej mierze pokrywa się z poświęconymi polskim staroobrzędowcom opracowaniami historycznymi i kulturoznawczymi, z których należy przede wszystkim wymienić monografie Eugeniusza Iwańca i Krzysztofa Snarskiego (por. Iwaniec 1977; Snarski 2019). Dlaczego zatem warto sięgnąć po opracowanie J. Jewdokimowa? To, czym ono się wyróżnia, to perspektywa z wnętrza wspólnoty, w której głos mają jej

przedstawiciele i nie ulega on interpretacji badacza z zewnątrz. Przez wiele lat o staroobrzędowcach pisali głównie naukowcy spoza tej społeczności i nawet jeśli były to publikacje oparte na ich wypowiedziach, to materiał z wywiadów lub wspomnień podlegał selekcji i edycji (zob. m.in. Krassowski 2014; Paśko-Konecniak i in. 2016). Pierwszą książkową pozycją napisaną przez przedstawiciela wspólnoty był podręcznik do nauki religii i języka cerkiewnosłowiańskiego wraz ze słownikiem autorstwa nastawnika z Gabowych Grądów Mieczysława Kapłanowa (2009), ale nie był to głos, który stanowiłby własną wizję przeszłości i teraźniejszości starowierców. O pełnowymiarowym przedstawieniu własnej perspektywy możemy mówić dopiero w przypadku dwóch pozycji wydanych w ubiegłym roku – opowieści z gatunku *herstories* (kobięcych narracji o przeszłości) Katarzyny Roman-Rawskiej (2024) oraz recenzowanych *Opowieści* Janusza Jewdokimowa.

Przedstawienie własnego komentarza i dobrze umotywowanej interpretacji opisywanych wydarzeń i procesów stanowi bardzo cenny punkt widzenia w dyskusji o historii i współczesności staroobrzędowstwa w Polsce. Ponadto, ze względu na bogaty materiał źródłowy, publikacja może stanowić punkt wyjścia do badań dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych.

Literatura:

- Głuszkowski M., 2015, *Najważniejsze elementy systemu wartości staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego. Na podstawie wypowiedzi przedstawicieli różnych pokoleń* [w:] Golachowska E., Pazio-Wlazłowska D. (red.), *Konstrukcje i destrukcje tożsamości* t. 4. *Wartości w świecie słowiańskim*, Warszawa, s. 469–478.
- Głuszkowski M., 2022, *Recenzja: Janusz Jewdokimow, Szlakiem staroobrzędowców, Białobrzegi 2022. 140 s.*, „Emigrantologia Słowian” vol. 8, s. 63–65.
- Iwaniec E., 1977, *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.*, Warszawa.
- Jewdokimow J., 2022, *Szlakiem staroobrzędowców*, Białobrzegi.
- Jewdokimow J., 2023, *Współczesna sytuacja polskich staroobrzędowców na tle wielowiekowych dysput religijnych* [w:] Głuszkowski M., Zemszał P. (red.), *Wokół języka i kultury. Prace dedykowane Prof. Stefanowi Grzybowskiemu w 80. rocznicę urodzin*, Toruń, s. 31–46.
- Kapłanow M., 2009, *Старославянскій без тайн. Starosłowiański bez tajemnic*, Białystok.
- Krassowski G., 2014, *Wspomnienia mazurskiego filipona*, oprac. S. Pastuszewski, Bydgoszcz.
- Paśko-Konecniak D., Ziółkowska-Mówka M., Grupa M., Jaskólski A., Grzybowski S., Głuszkowski M., 2016, *Rosyjska gwara staroobrzędowców w północno-wschodniej Polsce. Wybór tekstów*, Toruń.
- Roman-Rawska K., 2024, *Zaśnięcie Anisy. Opowieść o polskich starowierach*, Wołowiec.
- Snarski K., 2019, *Staroobrzędowcy. Historia, wiara, tradycja*, Kielce.